

„LENGYELORSZÁG ISMÉT SZABADABBAN LÉLEGZIK”

WIKTOR OSIATYŃSKI LENGYEL JOGÁSZPROFESSZORRAL
HALMAI GÁBOR ÉS POLGÁRI ESZTER BESZÉLGET

Magyarország és Lengyelország a rendszerváltás úttörőinek számítottak. Mit gondol régióink – és benne országaink – jelenlegi alkotmányos és alapjogi helyzetéről?

Úgy vélem, mindkét ország helyzete kiváló. Vannak aggodalmaim, de összességében azt gondolom, kiváló. Ha összehasonlítjuk az elért sikereket más kiforrott demokráciák azonos idő alatt elért eredményeivel, mindenképpen pozitív a mérleg. Vannak fenyegetések, vannak intézmények, amelyek nem stabilak, vannak kísérletek ezen intézmények lerombolására, de ezek nehezen érnek célba és elfogadottságuk is kicsi. Ezen kívül a Balkán kivételével a régió nagy része az Európai Unió tagja, amely bár nem követi szigorúan figyelemmel a tagállamok belső helyzetét, egyfajta garanciaként működik. A lényeg tehát,

hogy nem tudok olyan kontinentális európai országról, amelynek első vagy második nekifutásra sikerült volna; ez hosszú és nehéz folyamat, amely mindössze tizenhét éve kezdődött. Lengyelországban például néhány éve egy olyan populista folyamat indult el, amely megkísérelte felszámolni a hatalommegosztást és az alapjogok kiterjedt védelmét, de ennek ellenére azt gondolom, az eddig elért eredmények tiszteletre méltók. Optimizmussal tölt el az a tény, hogy a bíróságok ellenálltak az alapjogok korlátozásának és nem hagyták, hogy a hatalom gyakorlói megalázzák őket. Van bennem aggodalom, szorongás és harag, különösen a lengyel helyzet miatt, de őszintén szólva ez hatalmas rendszerváltás volt, hármas átmenet a demokráciába, a piacgazdaságba és az alkotmányosságba, amely annak ellenére folytatódik, hogy a vad kutyák ugatnak.

Adam Michnik

A VÁLASZTÁS TÉTJE*

A szabadság és a tolerancia mellett, amire oly büszkék vagyunk, a lengyel történelemben mindig is jelen volt az intolerancia és a rágalmozás hagyománya. A vádaskodás és a provokáció két éven át virágzott Lengyelországban. Jarosław Kaczyński miniszterelnök a gdański hajógyárban rendezett nagygyűlésen tudatta velünk: „Mi itt vagyunk, ugyanúgy, mint egykor. Ők ott vannak, ahol a ZOMO [Zmechanizowa-

ne Odwoły Milicji Obywatelskiej – a Rendőrség Gépesített Tartalékegységei] állt.”

Milyen könnyen helyezte a miniszterelnök úr a ZOMO oldalára Lech Wałęsát és Władysław Frasyniukot, Zbyszek Bujakot és Bogdan List, Bogdan Borusewiczet és Tadeusz Mazowieckit, Bronisław Geremeket és Władysław Bartoszewskit.

Milyen könnyedén nyúl Jarosław Kaczyński ezekhez az illetlen

szavakhoz, amelyekkel érdemes és okos, tisztességes és bátor embereket a katonai diktatúra hatalmát védő rendőralakulathoz hasonlít.

Így beszélt a kormányfő, és hűséges politikai pretoriánusai: politikusok és énekesek, írók és újságírók ismételték utána ezeket a hazugságokat, sértéseket és rágalmakat. Szomorú volt ez az előadás. Ez a vádaskodás és a provokáció két éven át virágzott Lengyelországban.

* A fordítás alapjául szolgáló két írás *Długi cień oszczerstwa* és *W kleszczach „Układu PiS”* címmel jelent meg a Gazeta Wyborcza 2007. október 16-i, illetve 19-i számában. A fordítást a szerző szíves beleegyezésével közöljük.

Mielőtt visszatérnék a jelenlegi kihívásokhoz, beszéljünk a rendszerváltás kezdeteiről, amely nagyon hasonlóan zajlott Magyarországon és Lengyelországban. Mindkét ország úgy döntött, nem fogad el új alkotmányt, hanem inkább a meglévő szöveget módosítja átfogóan és ráhagyja az alkotmánybírókra az alkotmányos gyakorlat kialakítását. Hogyan értékelné ezt a régióban egyedülálló megoldást?

A választott megoldás kétségtelenül egyedülálló, az eredmény mégis különböző volt, mivel a magyarok sokkal jobban csinálták, mint a lengyelek. A lengyel döntés nem az volt, hogy nem kell új alkotmány – mi akartunk új alaptörvényt, de nem sikerült. Ezért nyolc évig nem volt új alkotmányunk és az alkotmányos problémákat a pártok közötti demokratikus verseny arénájába vittük. A magyarok sokkal bölcsőbbek voltak: ők nem mondták, mint a lengyelek, hogy új alkotmányra van szükségünk két éven belül. A lengyel átmenet vezetői erre törekedtek, és csúnyán megbuktak. A bukás a sikertelenség érzetét kelti és fegyvert ad az ellenzők kezébe.

Magyarország tudatosan nem választotta ezt a megosztó alkotmányozást, ami rettenetesen bölcs dolog volt. A magyarok az angol típusú alkotmányozást választották: 1989 októberében, illetve 1990 tavaszán átfogó alkotmánymódosítást fogadtak el, bevezették a kétharmados törvények kategóriáját, és lényegében öt részletben átalakították az alkotmányos rendszert. Minél inkább harcoltunk a saját lehetetlen

vállalkozásainkkal Lengyelországban, annál inkább becsültem a magyar megközelítést, mert ha túl sok dolgot kívánunk az alkotmányban rendezni, felerősödnek a destruktív erők, és nagyon nehéz koalíciót létrehozni az alkotmány teljes tartalmára. A katolikusok a Szent Szűz említését hiányolták az alkotmányból, a kommunisták a szociális jogokat, mások más nehezményeztek. Sokkal egyszerűbb koalíciót keresni szűkebb problémákra vonatkozóan, és tudomásom szerint Magyarországon a tucatnyi kétharmados törvény témájában sikerült konszenzust találni, ami nagyon sikeresnek mondható. Véleményem szerint Magyarország kiváló példája a nagy felhajtás nélküli alkotmányozásnak. Ha az Európai Unió a magyar megoldást választaná alkotmánya elfogadásához, sokkal előrébb lennénk.

Lengyelország ebből a szempontból más volt. A lengyelek új alkotmányt akartak, és ezt a kezdetektől fogva alárendelték a demokratikus átalakulás igényeinek. Még ma sem lenne alkotmányunk, ha nem adódik egy történelmi véletlen: Aleksander Kwaśniewski, aki az alkotmány-előkészítő bizottság elnöke volt, megnyerte az elnökválasztást Lech Wałęsával szemben. Tehát a választások drámai eseményei segítettek bennünket új alkotmányhoz. Sokat tanultam akkor: az alkotmányozást megelőzően értelmiségiként sok mindent nem tudtam a társadalomról és nem volt sok politikai tapasztalatom sem. Tanácsadója voltam három, alkotmány-előkészítéssel foglalkozó bizottságnak, és sokszor mondtam nyilvánosan, hogy az alkotmányozásnak hosz-

Ez alatt a két év alatt folyamatosan éreztem az aljasság jól ismert szagát, amelyet 1968 körül tanultam meg felismerni, és aztán – újra és újra – a Munkásvédelmi Bizottság elleni hajszája idején, vagy később a hadiállapot, a földalatti Szolidaritás elleni gyalázódó támadások korában. De már akkoriban tudtam, hogy a rágalmozás nem a kormányzó kommunisták különleges hozzájárulása a lengyel nemzeti hagyományokhoz; már akkoriban tudtam, hogy ez a mi ősi, és porlepte hagyományunk.

A másik hagyomány

„Lám, kevés országban volt a rágalmozásnak ilyen iszonyatos ere-

je – írta 1943-ban Kaswery Prószczyński. – Rágalom üldözött olyanokat, akik rengeteget áldoztak vagyontukból Lengyelország függetlenségéért, mint Czartoryski, vagy olyan szabadságharcosokat, akik az életüket adták volna a lengyel függetlenségéért, mint Mirosławski. Nem volt jobb a helyzet Lengyelország újjászületése után sem. Azok, akik emlékeznek azokra az időkre – írja Prószczyński –, tudják, hogy a lengyel közvélemény jelentős része a legjobb meggyőződéssel ismételtette: »Piłsudski nem akarta Lwówot megvédeni«, és igen »nagyra becsült és komoly« emberek tanúsították (mint mindig, becsületszavukra), hogy ellopta a lengyel királyok koronáit Włodzimierzből.

Abban a pillanatban, amikor Tu-hacsevszj seregeit beszorították a felégetett Radzyminbe, a lengyel közvélemény hitelt adott az állításnak, hogy a Belwedere és a szovjet katonai törzs között titkos telefonösszeköttetés létezik.

Korfantyt, azt az embert, aki visszaadta Sziléziát Lengyelországnak, büntetlenül semmibe vették erkölcsileg és fizikailag, megvádolták azzal, hogy le akarja választani Sziléziát Lengyelországtól, és még a fia temetésére sem térhetett haza az országba. Abban a pillanatban érkezett vissza, amikor a vihar már Lengyelországhoz közeledett, és ekkor a halálosan beteg embert újból börtönbe zárták. A gyalázatos gazzettek között a leggyalázatosabb, Gabriel Narutowicz meg-

szú, nyilvános folyamatnak kell lennie, sokat kell róla beszélni és vitatkozni, mivel ezek jó alkalmat adnak arra, hogy a társadalmat megismertetessük az alkotmányossággal. De az alkotmány előkészítése során megtanultam, hogy a nevelést nem szabad a politikusokra hagyni.

Végül 1997 volt a megfelelő időpont a lengyel alkotmány elfogadására?

Ez volt az egyetlen időpont. Először is: lehetett volna alkotmányunk már 1989 decemberében, ha a megalomániás lengyelek nem gondolták volna, hogy van egy ennél is tökéletesebb időpont, vagyis az első alkotmány 200. évfordulója. Másodszor: Bronisław Geremek, aki a parlament alkotmányügyi bizottságának az elnöke volt, túlságosan aggódott az alkotmányozás legitimitása miatt. Ha lett volna egy jó szövege, és azt elküldték volna Jaruzelski tábornokhoz, az akkori elnökhöz, el tudták volna fogadtatni az alkotmányt.

Második alkalommal azért nem sikerült az alkotmányt elfogadni, mert a két választás közötti időszak túl rövid volt. Az 1993-as választásokat követően viszonylag békés és zökkenőmentes munka folyt az alkotmányügyi bizottságban. Ebben a bizottságban a jobboldal nem volt jelen, mivel belső megosztottságuk miatt nem lépték át a parlamenti küszöböt. Ezért a bizottsági munka abban az időben lényegesen könnyebb volt – ezt hívom én belső és külső kompromisszumnak. A bizottságon belüli viszo-

nyok hasonlóak voltak a magyar koalícióhoz: a liberálisok a szocialistákkal kötöttek szövetséget. Mivel az alkotmány tervezetéről népszavazást kellett tartani, a végső szöveg elfogadását megelőzően külső koalíciót kötöttek néhány alkotmányon kívüli erővel, mint például az egyházzal, a Szolidaritással, vagy a parlamenti képvisellett nem rendelkező pártokkal, és az elfogadás érdekében tettek bizonyos engedelményeket. Még így is nagyon nagy csata volt, de végül 52:48 arányban elfogadták az alkotmányt.

Mi a véleménye a lengyel Alkotmánybíróság munkájáról az alkotmány elfogadása előtt és 1997 után? A magyar Alkotmánybíróság első elnökének, a jelenlegi köztársasági elnöknek, Sólyom Lászlónak az volt a véleménye, hogy mivel az Alkotmánybíróság kialakított egy tekintélyes alkotmányértelmezési gyakorlatot, az új alkotmány csak megzavarná a „láthatatlan” alkotmány bíróságon keresztüli fejlesztésének e folyamatát.

Nem ismerem túl jól Sólyom érvelését, de úgy tűnik, az Alkotmánybíróság monopolhelyzetét védte. Mivel a magyar Alkotmánybíróság széles hatáskörökkel rendelkezik, talán még a német Szövetségi Alkotmánybíróságnál is erősebb, így hozzá szokott ehhez a szerephez, sőt maga alakította azt így a testület. Mellékesen: nincs olyan alkotmánybíróság, amely ne ragadott volna magához eredetileg nem neki szánt hatásköröket. A posztkommunista országokban az alkotmánybíróságok általában

gyilkolása sem a közvélemény nélkül történt meg. Az a lövés, amely a köztársaság első elnökét eltalálta a varsói Zachęty termeiben, nem önmagától keletkezett, és nem is egy őrült fejből pattant ki, hanem hosszú, kitartó, mesteri, állhatatos, gondos sajtóhadjárattól született. Olyan tökéletesen szervezett hadjárattól, ahogyan csak Lengyelországban szervezik ezt a hazai formáját a terrornak, inkvizíciónak.”

Másként fogalmazva: a szabadság és a tolerancia mellett, amelyre olyan büszkék vagyunk, a lengyel történelemben mindig létezett az intolerancia és a rágalmazás hagyománya – koronként uralva a lengyel közéletet. Ez hosszú, komor árnyékként kísérte mindazt, ami szellemi életünkben

a legjobb, legérdekesebb és legnevesebb volt.

Hazaftis köpködés

Néhány hónappal Narutowicz elnök meggyilkolása után, 1923. július 3-án, a Hotel Bristol Málna Termében Józef Piłsudski elmondta emlékezetes beszédét. Azt mondta akkor: „Volt egy árny, amely mellett haladt, hol megelőzött engem, hol lemaradt. Rengeteg hasonló árnyék volt, ezek az árnyak vettek mindig körül engem, barátságatlan árnyak, amelyek lépésről lépésre követtek, kísérték és majmoltak. Vagy a harcmezőn, vagy a csendes munkában a Belwederén, vagy a gyermek öléseiben – ez az elválaszthatatlan

árny üldözött és gyötört engem. A leköpött, borzalmas, görbe lábú törpe, aki kiköpi mocskos lelkét, mindenfelől köpköd engem, semmit sem kímél, amit kímélni szükséges – családot, kapcsolatot, hozzám közel álló embereket, figyeli a lépéseimet, grimaszokat vág, minden gondolatot az ellentétébe formál – ez a borzalmas törpe mászott utánam, mint egy elválaszthatatlan cimborá, különböző típusú és színű – egyszer idegen, máskor hazai – zászlókba öltözve, frázisokat rikoltozva, szörnyű pofákat vágva, rendkívüli történeteket kitalálva, ez a törpe volt az én elválaszthatatlan cimborám, végzetnek és balszerencsének, szerencsének és szerencsétlenségnek, győzelemnek és vereségnek elvá-

a rendszerváltást követően kezdtek működni, Lengyelországban és Magyarországon még azt megelőzően. 1997 előtt a lengyel Alkotmánybíróságnak nem volt végső szava, a végső döntés jogát csak két évvel az alkotmány elfogadása után, 1999-ben nyerte el. Ezt követően az Alkotmánybíróság egyrészt fontosabb szerepet kapott az alapjogok, az alapértékek és a demokratikus jogállam védelme terén, másrészt két szempontból a felelőssége is megnövekedett. Az alkotmány elfogadását megelőzően az Alkotmánybíróság több szociális jogokat érintő döntést is hozott, mindezt azonban abban tudatban, hogy ha nincs elegendő forrás rá, a parlament úgyis elutasítja a döntést. Ez hasonló a jó gyermekneveléshez: ha azt akarjuk, hogy felelősségteljesen cselekedjenek, felelősséget és szabadságot kell nekik adni. Az Alkotmánybíróság nagyobb hatalmat kapott, de ezzel nagyobb felelősség is jár. Attól kezdve nem hivatkozhat arra, hogy „ó, mi azt hittük, hogy a parlament felülírja a döntést”. A másik fontos fejlemény, hogy Magyarországtól eltérően 1997 előtt Lengyelországban nem volt stabil alkotmányos rend; az Alkotmánybíróság az átmenet időszakában sok olyan döntést hozott, amelyet nem az alkotmány konkrét rendelkezéseire, hanem olyan általános elvekre alapozott, mint a demokrácia vagy a népszuverenitás. Már a kommunista alkotmányban voltak ilyen rendelkezések, és az 1989 decemberében elfogadott módosítással az alaptörvény olyan államként határozta meg Lengyelországot, mint amely tiszteletben tartja a jogállamiságot. Az Alkotmánybíróság szám-

tan döntést alapított a demokráciáról és a jogállamiságról alkotott saját elképzelésére, így gyakorlatilag azt mondott, amit akart. Az Alkotmánybíróság, amint a lusztrációs ügy is mutatja, politikai eszköz, és ez veszélyes. Bár még mindig támaszkodnak ezekre az általános rendelkezésekre, ez ma szerencsére sokkal ritkább.

Térjünk vissza az alkotmányos folyamatok eredeti, általánosabb értékelésére. Haad idéztek a Tapasztalatok a jövőre című, 2007-ben, a választások előtt publikált tanulmányból, amelynek Ön is egyik szerzője volt. A tanulmány a demokrácia helyzetét tárgyalja a 2007-es parlamenti választások előtti Lengyelországban, és az egyik legfontosabb állítása így szól: „Nem zárható ki egy párt vagy valamely tekintélyelvű csoport általi hatalomátvétel lehetősége.” Ezért a szerzők amellet érvelnek, hogy olyan széles körű társadalmi vitára van szükség, mint amilyenre azonos címmel az 1980-as években került sor. Egy ilyen vita lehetővé tenné, hogy az állampolgárok fontos kérdésekben kifejtsek véleményüket. Hogyan alakult ki ez a helyzet, és mi várható a választásokat követően?

Lengyelországban 2005-ben a PiS (Prawo i Sprawiedliwość) párt nyerte meg a választásokat: a szavazatok 27%-át kapták meg, s mivel a részvétel csupán 40%-os volt, a választásra jogosultak 11-13%-ának támogatását szerezték meg. Nem kaptak többséget, de megnyerték a választásokat, és így ők lettek

laszthatatlan társa. Ne gondolják, uraim, hogy ez csupán egy metafora, csak néhány tényt idézek, olyan szörnyűeket és vadakat, amelyeket nehéz felfogni, a tisztátalanságnak melyik bugyrából kell megfertőzni a képzeletet ahhoz, hogy hasonló dolgokat találjunk ki.

A nemzet mindenki által megválasztott és mindenkit képviselő képviselője – lop! A szejm bizottsága összegyűlik azért, hogy keresse a képviselő által ellopott királyi jelvényeket. A szejm bizottsága, amely a szejm elnökének pártfogása vagy irányítása alatt tanácskozik, keres, nyomoz, kutat, keresgeti az ez által a képviselő által ellopott dolgokat! El tudnak-e képzelni, uraim, ennél förtelmesebb, undorítóbb, gyalázato-

sabb dolgot? Lehetséges-e, hogy ilyen ember képviseljen bennünket? Képzeljétek el ezt valahol máshol, szabad és független nemzetek között: képviselőnk egy tolvaj! Képviselőnk elárulja az országot háború idején, megállapodik az ellenséggel! A háborút viselő fővezér áruló! Ugyan hol marad a büntetése? Megpróbálják-e őt elmozdítani? Megpróbálják-e őt felelősségre vonni, megpróbálják-e őt felelőssé tenni ezért a hallatlan büntettért? Nem! Csak köpködésről van szó, csak lelki ürülékről van szó, amivel a léleknek meg kellett tennie, ha megengedte magának ezeket a dolgokat.

Az emberi léleknek valamilyen rendkívül utálatos jelenségéről van szó, amely ilyen módon foly-

tatódhat. A szörnyű törpe kikelt a hazai mocsárból. A minden megszálló által arcon csapott, kézzel kézre eladott, megfizetett. Íme, itt vannak azok, akik le akarják szállítani a saját szintjükre azt, ami magasra emeltetett.

Megismétlem, uraim, hogy amikor elgondolkodom az elmúlt éveken, nem ismerek állandóbb, módszeresebben kivitelezett jelenséget, mint a családi kapcsolatok, amelyek előtt minden ember megáll, a barátaim, a környezetem, csaknem minden ember, aki közeledett hozzám, azok mocskos kezekkel, mocskos szavakkal és mocskos, áporodott levegővel való megérintése.

Nem ismerek, uraim, állandóbb jelenségeket, amikor végig-

a legnagyobb parlamenti párt, tehát ilyen szempontból nem vonható kétségbe a legitimitásuk. De e legitimitásra hivatkozva – Jarosław Kaczyński víziójának megfelelően – nekikezdték hatalmuk megszilárdításának. Az elnök számos alkalommal kijelentette, hogy a kormány alá kell rendelni valamennyi állami intézményt, mivel a végrehajtó hatalomnak van demokratikus legitimitása.

Ez inkább a hatalom koncentrációja.

Igen. 2006 januárjában többször megírtam a Gazeta Wyborcząban, hogy a dekomunizációt a Kaczyński fivérek agyában kell kezdeni, ahol hihetetlen tartalékok vannak a szocialista szemétnék, ahogyan én hívom. Ez olyan hatalomkoncentráció, amely a parlamenten és a parlamenti többségen keresztül rendelkezik demokratikus legitimitációval. Az állam teljesíti a misszióját: küzd a korrupció ellen, megtisztítja az országot a kommunizmus maradványaitól és visszahozza Lengyelország dicsőséges múltját. Ennek során a kormányt nem kell és nem is lehet korlátozni. A kormánypárt koalícióra lépett egy jobboldali katolikus és egy populista, lényegében poszt-kommunista párttal. A koalíció először a média felletti irányítást vette át, majd a Központi Bank és a Bankbizottság függetlenségét támadta, végül át is vette a hatalmat a Bankbizottság irányító testületében.

Megpróbálták megingatni az Alkotmánybíróság függetlenségét is: előbb a döntéseket, majd magát

a testületet érték éles támadások. A rendes bíróságok esetében a befolyás növelését inkább a bíróságok működéséről szóló törvény megváltoztatásával próbálták elérni. A módosítások következtében az igazságügy-miniszter nagyobb befolyást szerzett a bírák bíróságokhoz való beosztásában, a bírák elmozdításában, a bírósági vezetők kinevezésében, és ezen keresztül közvetetten az ügyek elosztásában. A bírák kinevezése a Nemzeti Igazságügyi Tanácsra keresztül történik. A kormány terveze ennek a tanácsnak a jogköreit kurtította volna meg és az igazságügy-miniszter szerepét növelte volna. A bírák kinevezése egyfajta automatikus eljárás: a bíróságok maguk terjesztik fel a jelölteket, és az elnök a kinevezéssel saját legitimitását adja a döntéshez. Lengyelország történelmében először az elnök megtagadta a felterjesztett bírák kinevezését. Véleményem szerint ez az alkotmány és a hatalom megosztás elvének súlyos sérelmét jelenti. Meglepő volt, mennyire kicsi média visszhangot kapott az eset. Ehhez hasonlóan amikor Kaczyński elnök feloszlattal fenyegette a parlamentet, ami egy alkotmányos nonszensz, nem volt heves reakció. Egy érett demokráciában a lapok és az ellenzék folyamatosan erről beszélne, és nem hagyná abba a tiltakozást addig, amíg számottevő változás nem történik. Nálunk az egyik nap ez volt a szenzáció, a másik nap valami más, senki nem követte nyomon ezeket a jogsértéseket. Személy szerint én nem kedvelem a Kaczyński fivérek, ismerem őket és sok mindent tudok róluk. Talán előítéletekkel fogadtam

szaladok az elmúlt évek történésein!

Voltak barátaim, akik elfáradtak és távoztak, voltak munkatársaim, akikkel jól vagy rosszul együttműködtem, akik ilyen vagy olyan módon elhagytak engem. De a léleknek ez a szenny, amelyet hozzám tapasztottak, olyan elválaszthatatlan volt, olyan rendszeres, hogy amikor a múltra gondolok, mindig körül nézek, vajon még nem bűzlik-e a ruhám.

De a köpködést megszentelték fennkölt szavakkal, fennkölt jelszavakkal. Ez volt az úgynevezett nemzeti sajtó, az úgynevezett hazafias sajtó! Ez nem tragikus – számomra. Ilyen dolgok ritkán történtek a világban, minthogy

szörnyűek, immorálisak, vadak és undorítóak. Csak a rabság mocsarában szülehetnek ilyen jelenségek, amelyeken a nemzetek átmennek.”

Milyen Lengyelországban akarunk élni?

Amikor olvastam, gyakran viszatértem ezekhez a haraggal és keserőséggel teli szavakhoz, hogyan dobálják meg a legjobb embereket Lengyelországban a legocsmányabb rágalomokkal, hogyan jutalmazták meg a gazságot és a szolgálalkúséget, míg a kiváltságot, a gondolat bátorságát és a nonkonformizmust irtják. És a példa fentről, az állam legfontosabb embereitől ered. Mert ugyan

mit hallottunk Jarosław Kaczyński miniszterelnöktől? Azt hallottuk: „ellenfeleink borzasztóan kisserű emberek, hitványak minden tekintetben”; azt hallottuk: „a III. Köztársaság áleltje állt itt a harcban zárt rendben”; azt hallottuk, hogy „a lengyel állam idáig valamiféle gigantikus botrány volt, olyan volt, mondjuk meg, mint egy posztkoloniális, lágy képződmény”.

Hallhattuk, hogy a miniszterelnök ellenfelei „szélhámosok, akik ravaszul változtatják a szavak jelentését”, hogy „fajankók és sajátos antikultúrát prezentálnak”, hogy „a szabadság ádáz ellenségei”, hogy „államellenes komplexusuk van”, hogy „gúnyolódnak a nemzetünkön, gúnyt űznek an-

őket, de nem kellett sok idő ahhoz, hogy megtaláljam az ellenük szóló érveimet. Az egyik ezek közül a parlament feloszlatásával való fenyegetés, a másik pedig a Médiatanács átvétele volt. A köztelevíziók és -rádiók majdnem ugyanolyanok, mint a kommunizmus alatt, és a választási kampány idején a Gazeta Wyborcza közzétett egy nagyon jó felmérést arról, hogy mit és hogyan közölnek. Lengyelországban 1989 óta valamennyi kormány megpróbálta megszerezni a média feletti irányítást, de a Kaczyński fivéreknek és parlamenti többségüknek sikerült először ezt azonnal elérniük az eljárási törvények módosításával. A többi kormány megvárta, amíg a tagok mandátuma lejárt, és csak akkor avatkoztak be. Amit a Kaczyński testvérek csináltak – bár nem volt jogszerűtlen –, a jogállamiság és az alkotmányosság alapeszméi súlyos megsértésének tekinthető. Az eljárási szabályok egyszerű megváltoztatásával átvették az irányítást egy független intézmény felett.

Az imént elmondottakat hallgatva úgy tűnik, a rendszer mégsem képes ellenállni minden antidemokratikus támadásnak. Ha – mint a Kaczyński-kormány idejében – a végrehajtó hatalom még a büntetőjogot is fel tudja használni az ellenfelekkel szemben, akkor a félelem állandóan jelen lehet a társadalomban.

Mindenképpen jelen van a félelem, az állam hatalma túlságosan nagy, de nem mondanám, hogy Len-

gyelországban közvetlen veszély lenne a kényszerítő eszközök visszaélésszerű alkalmazása. Nyitott országokban élünk, mindenki utazhat, sajtószabadság van, vannak független újságok, és a Kaczyński testvérekkel szemben az ellenzék – magam is beleértve – által publikált kritika erősebb volt, mint amit Bush elnök kapott három évvel ezelőtt az amerikai médiában. Vannak független bírúk és bíróságok, és igazából ez a legfőbb ok az optimizmusra. A 2005-öt megelőző tíz évben én voltam a bíróságok talán legszigorúbb kritikusa, hiszen a bíróságokon nem ment végbe átlátható öntisztulási folyamat. Többször mondtam, hogy a bíróságok korruptak, és gyakran kérdezték, ez azt jelenti-e, hogy a bírúk is korruptak. Nem, válaszoltam, ez azt jelenti, hogy talán egy-két bíró korrupt. De akkor a kollektív bűnösség elvét használom, állították. Erre mindig azt válaszoltam, hogy ha a kollektív bűnösség elvét használnám, akkor azt mondanám, hogy valamennyi bírót börtönbe kell zárni. Én csupán egyfajta kollektív véleménynek adtam hangot: mivel egy nagytekintélyű, komoly társadalmi szereppel bíró intézményről beszélünk, szükség van egy olyan mechanizmusra, amely lehetővé teszi az intézmény megtisztítását és megtisztulását. Legjobban akkor lepődtem meg, amikor láttam, mennyire ellenállnak a bíróságok, amikor a függetlenségük kerül veszélybe.

Amint mondtam, a jelenlegi helyzet nem paradicsom, meglehetősen rossz, és ha fiatalabb volnék, talán emigrálnék, amit nem tettem meg a kommunizmus alatt sem, de ennek nem alkotmányos vagy jog-

nak hagyományaiból, gúnyolód-
nak azon, ami benne csakugyan a
legjobb”.

Nem rossz egy demokratikus
állam kormányfőjétől.

Mi, a Gazetánál azt hallhat-
tuk, hogy a kommunista párt ké-
sei mutánsai vagyunk, azt hal-
lottuk, hogy a kommunista párt
1953-ból, a sztálini terror korszak-
ból származó orgánumával, a
Trybuna Luduval vagyunk össze-
hasonlíthatók. Kaczyński minisz-
terelnök tudja, hogy ez hazugság,
és ezt a hazugságot tudatosan csö-
pögteti híveinek fülébe. Hazug-
sággal akarja őket megnyerni a
maga számára, mert azt nyilván-
valóan nem hiszi, hogy tisztessé-
ges érveléssel is el lehet hozzájuk
találni.

A „PiS-egyezség” karmai között

Lengyelországot „egyezség” kor-
mányozza – ismételtetik nekünk
a PiS vezetői. Ha hozzátennék,
hogy ez „PiS-egyezség”, akkor
igazat mondanának, de a PiS vi-
lágában az igazság hiánycikk.

Mert mit is jelentenek valójában
a PiS-kormányok? Az állam foko-
zatos megfosztását a demokrati-
kus intézményektől és szokásoktól,
mások titkos megfigyelését és le-
hallgatását, titkos jelentések, zsar-
olás és provokáció segítségével való
kormányzást. Az állam megszer-
zésére és az állampolgárok megfé-
lemlítésére irányuló szisztematikus
tevékenységet hívta Jarosław Ka-
czyński és szövetségesei: Roman
Giertych és Andrzej Lepper párt-

ja, valamint Rydzyk atya toruńi rá-
diója „morális forradalomnak” és a
IV. Köztársaság felépítésének. Pi-
otr Sztompka professzor a Tygod-
nik Powszechny hasábjain „a társa-
dalmi bizalomra veszélyesnek” ne-
vezte ezeket a kormányokat.

A IV. Köztársaság terve, írja
Sztompka professzor, „megtörte
a történelmi folytonosság érzését,
aláásta sok olyan rendes ember éle-
tének értelmét, aki a III. Köztársá-
ságban valósította meg törekvéseit,
nem is beszélve arról, hogy több-
ségük nem feltétlenül volt ügynök,
kollaboráns és áruló a Lengyel
Népköztársaság korában. Az ál-
lam erejére fogadván, gondnokság
alá helyezte a polgári társadalmat,
az alulról jövő, független és önkor-
mányozati kezdeményezéseket az-

állami okai vannak. Úgy vélem, a Kaczyński fivérek és ugyancsak pszichopata igazságügy-miniszterük a rendőrség felhasználásával mindennél nagyobb kárt okoztak Lengyelországnak. Leginkább azzal ártottak, hogy felszították és felhasználták a lengyel társadalom legalapvetőbb ösztöneit, a gyűlöletet, a neheztelést, az irigységet, a gyanakvást és az intoleranciát. Minden emberi lényben vannak ördögi és isteni ösztönök, és a jó vezetés – nem túl gyakran esik ez meg, de előfordul – az emberi természet legjobb oldalára támaszkodik. A fivérek viszont mindazt felhasználták, ami alacsony és aljas, beleértve a bármifajta elit elleni gyűlöletet. Lengyelország posztfeudális társadalom, amely nem a szabad piacra, a középosztályra, hanem egyfajta szolgarendszerre épül. A lengyel kommunista rezsim ipari szolgás volt; megpróbáltunk kinőni ebből az elmúlt tizen-nyolc évben, és a Kaczyński-kormány azt használta ki, hogy a szolgák nem akarnak szabadok és függetlenek lenni, csak egy jó gazdát akarnak, különösen olyant, aki képes rendbe tenni azokat, akik közvetlenül felettünk állnak. Még hiszek abban, hogy ez a folyamat a bukásuk után visszafordítható. Természetesen nehéz lesz, mivel nagy kárt okoztak már eddig is, de ez a vezetés minőségén múlik.

Mennyire stabilak ehhez az alkotmányos intézmények?

Összességében úgy vélem, sikerült a kereteket kialakítanunk, és ebben sikeresebbek voltunk, mint például

a weimari alkotmány vagy a térségbeli országok. A félelmeim és aggályaim nem ezekkel kapcsolatosak, csak nagyon zavaró látni, ahogy az emberek elhagyják Lengyelországot. Tusk a napokban azt mondta, ha még négy évig kormányoztak volna, mindenki elmenne, és nem maradna senki, aki lekapcsolhatná a villanyt.

Az érveit két olyan dolog is megerősíti, amiben a Kaczyński fivérek elbuktak: az egyik az abortuszszal kapcsolatos alkotmánymódosítás, a másik a lusztrációs kísérlet volt. Ez utóbbit az Alkotmánybíróság semmisítette meg. Ezek mindenképpen az intézményi garanciák erejét bizonyítják.

Igen, de az igazság az, hogy mindkét esetben a jobboldallal kerültek ellentétbe. A lusztráció például szembeállította a politikai jobboldalt a katolikus párttal: Wierlógus püspök, aki jobboldali jelöltként szóba került a katolikus egyház vezető pozíciójára, azért bukott meg, mert az átvilágítással előkeült aktái kompromittáltak.

Az eddigiekben nagyon racionálisak voltunk, ezért szeretnék elmondani egy olyan igaz történetet Lengyelországról, amely pusztán metafizikai, és amely a hálám egyik legfőbb forrása. Két évvel ezelőtt, 2005-ben a lengyel nemzet a demokrácia legfelelősségteljesebb eseményén, a választásokon megválasztotta a Platforma Obywatelskát (PO) és a PiS-t, amelyek megígérték, hogy koalícióra lépnek. Együtt alkotmányos többséget szereztek, és

zal, hogy a politika magaslatából atyai elnézéssel és olykor leplezetlen megvetéssel bánt velük. Azzal, hogy a mindenütt jelen lévő, destruktív »egyezség« létezését, azoknak az összeesküvés, »akik ott állnak, ahol a ZOMO állt«, valamint a mindent átható korrupciót jósolták, morális pánikot idéztek elő, amikor már mindenki cinikus gonosztevőt láthatott a szomszédjában, a hivatalnokban, az ügyvédben, az orvosban.

Az, hogy az átvilágítást és de-kommunizációt a múlttal való általános elszámolás jelszavával hirdették meg, és az IPN [*Instytut Pamięci Narodowej – Nemzeti Emlékezet Intézete*] eufemisztikus neve alatt a háttérből mindenkire csalik arzenálját vetették ki, elmé-

lyítette a pánikot. Mindenki úgy gondolta, hogy gonosztevőkkel van körülveve, de annak sem tudhatta a napját vagy az óráját, mikor válik valamilyen, sokszor kevésbé lényeges gyengeségéért vagy botlásáért megbélyegzetté és megsegyenítetté.

Ez cinizmussal teli politika volt. »A koalíció együttműködése nyilvánvalóan csak arra az alapelvekre volt felépítve – írja Sztompka professzor –, hogy ki kinek jár túl az eszén, talál több csalit és készít jobb hangfelvételt a rejtett magnetofonra.»

Milyen találó észrevétel. Mindenkire csalit vetettek ki, írókra és orvosokra, főiskolai oktatókra és újságírókra, politikusokra és vállalkozókra. A kormányzó pár-

tok koalíciója »a tévedhetetlen vézér száját bámuló fizetett tapsoló gyülekezetévé» vált.

Stanisław Jerzy Lec mondta, hogy a győzelemittas emberek szenvedélybeteggé válnak. Az az érzésem, hogy Jarosław Kaczyński a szenvedély karmaiban van.

Azok, akiket a szenvedély tart a karmaiban, veszedelmes emberek. A miniszterelnök a szenvedély karmaiban veszélyes az államra. A kérdés ezért, amelyet mindannyiunknak fel kell tenni magunknak, így hangzik: Akarod, hogy ilyen emberek vezessenek? Ilyen államban akarsz élni?

Úgy vélem, ezekre a kérdésekre senki sem köteles közölnünk egy vállrándítással válaszolni. Hunyjuk be szemünket, hogy elképzel-

a koalíciónak sikerülhetett volna három generációra tönkretennie a lengyel nemzetet. Ha együttműködtek volna, ahogy ígérték, betilthatták volna az abortuszt, elfogadhatták volna a lusztrációs törvényt, beleírhatták volna Szűz Máriát vagy akár Szent Józsefet is az alkotmányba, kötelezővé teheték volna a vallási oktatást az első osztálytól a doktori diploma megszerzéséig, mindent megtehettek volna, mert a választók ezt az ostoba döntést hozták. De mivel valaki odafenn vigyáz ránk, mind ez nem sikerült. Nem vagyok vallásos, de nem találok semmilyen más magyarázatot arra, hogy a Kaczyński fivérek az autoriter, illiberális államba való átmenet során saját hibájukból hány baklövést követtek el. Két hónappal ezelőtt tíz hónap hiányzott ahhoz, hogy 2015-ig befolyásuk alá vonják Lengyelország egyik legfontosabb intézményét, de mivel örültek és önpusztítók, elbuktak. Idén decemberben lejár Cierniewski alkotmánybíró mandátuma, jövő júniusban Stępień bíró távozik. Jelenleg az Alkotmánybírósági többség 9:6 azok javára, akiket a Kaczyńskik hatalomra kerülése előtt választottak meg, jövőre pedig 8:7-es többségük lehetett volna 2015-ig, azonban mivel türelmetlenek voltak, elszalasztották ezt a vissza nem térő alkalmat. Önpusztító hajlamuk menthette csak meg Lengyelországot a valódi krízistől.

A legutóbbi, 2007-es választásokon újabb csoda történt – megint nem tudok logikus magyarázatot adni a PO hirtelen megnövekedett támogatottságára. A PO egy működőképes koalíciót hozott létre

a stabilabb parasztpárttal, a PSL-lel, és úgy tűnik, mindent meg fognak tenni azért, hogy visszafordítsák a Kaczyńskik által elindított káros folyamatokat. Ez természetesen nem lesz egyszerű, hiszen 2010-ig Lech Kaczyński az elnök, aki megvételzhatja a törvényeket. A választások óta azonban megváltozott az emberek hozzáállása is: Lengyelország ismét szabadabban lélegzik, és megerősítette szellemi összetartozását az Európai Unióval.

A legutolsó kérdés ismét a magyar–lengyel közös sajtóosságokra irányul, anélkül, hogy arra kérnénk, foglaljon állást a magyarországi helyzettel kapcsolatban. Biztos, hogy közös vonás a két ország között a konszenzus elvesztése. Az erős alkotmányos intézményrendszerre vonatkozó konszenzus Magyarországon mindenképpen elveszett, és itt nem a politikai egyetértésre gondolok, hiszen az szinte bármely országban elképzelhetetlen. De elengedhetetlen lenne az alkotmányos elvekben való egyetértés mind Magyarországon, mind Lengyelországban. Lát arra esélyt, hogy visszaállítsuk a kezdetben meglévő konszenzust?

Nem tudom, mennyire volt jelen ez a konszenzus, és azt sem tudom, mennyire volt inkább taktikai, valós és mély a felek közötti egyetértés. Szerény jogi kultúrával rendelkező társadalmak vagyunk, és Lengyelországban nagyon erősen tapasztaltuk, hogy a közvélemény mennyire nem tesz különbséget a vallási vagy morális elvek és az állam ál-

jük magunkban a következő jelenetet: a hivatalban lévő miniszterelnök-helyettes meglátogatja a belügyminisztert, aki – figyelmeztetés nélkül – a beszélgetést felveszi rejtett diktafonra. Vagyis nem egy bűnös korrupciós ajánlat dokumentálása céljából, amint azt az ügynevezett Rywin-ügyben tették, hanem csak úgy, a biztonság kedvéért; a PiS-ben ilyen szokások uralkodnak. Ki kit hallgatott még le ilyen módon? A miniszterelnök a saját minisztereit? A miniszterek a miniszterelnöket? Hiszen az az egyenes út, ha minden hivatalnok felveszi minden ügyfelével folytatott beszélgetését...

Olyan államban akarok-e élni, ahol rendőrségi provokációt szerveznek azért, hogy a hivatalban lévő

miniszterelnök-helyettest korrupcióval vádolják, és csak azért mozdítják el ezt a miniszterelnök-helyettest a kormányból, mert nem jutott el semmiféle korrupcióig?

Olyan államban akarok-e élni, ahol az emberi méltóságot napi korrupciós vádakkal veszik semmibe, pedig korrupciós perben semmiféle ítélet nem hangzik el – természetesen azokon az ítéleteken kívül, amelyeket a kormányfő, az igazságügy-miniszter vagy a CBA [Centralne Biuro Antykorupcyjne – Korrupcióellenes Központi Hivatal] vezetője ad ki?

Olyan államban akarok-e élni, ahol a kormánykoalíció szavára létrehozott Korrupcióellenes Központi Hivatal kormányoz, és amelyet olyan ember irányít, aki

politikai és jogi kultúráját azzal alakította, hogy részt vett a köztársaság elnökét tojásokkal dobáló harcos csapatban?

Olyan államban akarok-e élni, ahol a CBA – a szinte már mindenható titkosszolgálat – hozzáfér privát életrajzi, orvosi és pénzügyi adataimhoz?

Akarok-e attól félni, hogy a CBA visszaélhet ezekkel az adatokkal oly módon, hogy kiszivároztatja azokat a közmédiáknak, amelyek teljes egészében a kormánykoalíció befolyása alatt állnak?

Nem, nem akarok. Ezért fogok október 21-én olyan pártokra szavazni, amelyek azt ígérik, hogy eltávolítják a PiS-t a hatalomból.

(Fordította: Nagy István)

tal propagált szabályok között. Az alkotmány elsősorban a szabályokat védi és pajzsot emel az elvek és az állami szabályok közé. Láttam az alkotmányos vitákat Lengyelországban, és úgy vélem, az aktív szereplők többsége akkortájt nem igazán fogta fel az alkotmányos kultúra és az alkotmányos korlátozások valamennyi következményét. Hatalomra akartak kerülni, befolyást akartak szerezni, és úgy gondolták, ebben az alkotmánynak segítenie kell őket. Talán csak egy olyan bukás, mint a weimari alkotmányé tanítja meg az embereket arra, hogy alkotmányos keretekben gondolkodjanak. Talán csak a francia Alkotmánytanácshoz hasonló szerv képes gyakorlatával élő dokumentumá emelni az alkotmányt. Az 1970-es években Portugáliában és Spanyolországban tudatosan hajtották végre az alkotmányos átmenetet és kerestek új alkotmányos megoldásokat, például a szociális jogok terén, ami nagyon felvilágosult döntés volt. De a második világháború után az amerikai és brit szövetségesek sem kényszerítették rá saját alkotmányos kultúrájukat Németországra. Úgyhogy mindez sok időt vesz igénybe, az alapok megvannak, hiszen sok ember fenyegetve érzi magát az olyanoktól, mint a Kaczyński fivérek, és ez azt jelenti, hogy legközelebb jobban megfontolják a döntésüket. Nem vagyok biztos benne, de azt hiszem, van még remény. Egykor Lepper és Giertych is az olyan korlátok nélküli tekintélyelvű államot preferálta, ahol nekik is osztanak lapot. Ma már az alkotmányos jogállam mellett állnak ki.

Nyilván, mivel látják a különbséget.

Igen. Ha csak az alkotmányok és az emberi jogok történetét nézzük, ezek sosem alkották a hatalmon lévő elit vagy akár az emberek gondolatrendszerének szerves részét. Az emberek jó vezető akartak, inkább ajándékokra, mint jogokra vágytak. Az alkotmány és az emberi jogok mellett mindig azok álltak ki, akik elvesztették a hatalmat és mégis életben maradtak. A lengyel történelemben az első csoport, amely jogokról kezdett beszélni, a katolikus egyház volt az 1930-as években. El tudják most képzelni a katolikus egyházat mint az emberi jogok harcosát? A húszas években az egyház a hatalmi elit része volt, de amikor Piłsudski megszerezte a hatalmat, kiszorították a technokraták és a katonai elit. Így az egyház elkezdett jogokról beszélni.

De a kérdés az, mennyi időnk van arra, hogy a tekintélyelvű embereket kiiktassuk a jogállamiság eszméjéről.

Ez sosem fog bekövetkezni, mert vannak más társadalmi folyamatok is – például a média –, amelyek erősítik az antidemokratikus törekvéseket, és a kapitalista változások is gyengítik a liberális alkotmányos demokráciák erejét. Képesnek kell lennünk arra, hogy tudatosan ellenálljunk ezeknek a tendenciáknak, és ezért szükségünk van alkotmányokra és független intézményekre.